

Uddannelse til erhvervslærere inden for de tekniske uddannelsesområder

Af Henriette Duch og Karen E. Andreasen

Uddannelsen til erhvervslærere på de tekniske områder har gennem tiderne omfattet såvel en praksisdel som en teoretisk del, men de måder, hvorpå uddannelsen har været organiseret gennem tiden, har integreret disse dele af uddannelsen på forskellig vis. I perioden fra 1960'erne til 2010 var uddannelsen karakteriseret ved et udviklingsforløb, der omfattede forskellige uddannelser samt forskellige institutionelle tilknytninger, og hvor uddannelsen blev udviklet i forhold til prioritering af viden og kunnen. Artiklen beskriver denne udvikling med inddragelse af professionsteori, der anvendes til at rammesætte uddannelsens udvikling.

Erhvervslæreruddannelse – introduktion og historisk rids

Uddannelser inden for tekniske og håndværksmæssige erhverv blev frem til den sene middelalder primært varetaget gennem forskellige former for praktisk oplæring; under lavene foregik uddannelsen i deres særlige konstruktion af mesterlære.¹ Efter lavenes ophævelse har uddannelser inden for det erhvervsfaglige område været karakteriseret ved en gradvist stigende institutionalisering. Med denne institutionalisering er samtidig fulgt fremkomsten af beskæftigelsen som underviser eller lærer på erhvervsuddannelser; dermed er også behovet for *erhvervslæreruddannelse* vokset frem.² Denne har gennem tiden været underlagt en stadig stigende grad af formalisering, ligesom den har antaget forskellige former, der også har afspejlet forskellige måder at varetage uddannelsens praktiske og mere teoretiske elementer samt at rammesætte disses samspil.³

Udviklingen af uddannelsen til lærer på erhvervsuddannelserne er forløbet i faser. Disse er samtidig forbundet med forskellige *modeller* for opbygning af erhvervslæreruddannelsen, der er beskrevet i lovgivning, bekendtgørelser og studieordninger. Modellerne udtrykker forskellige formelle måder at strukturere uddannelsen på samt forskellige uddannelses typer, hvad angår relationen mellem uddannelsens praktiske og teoretiske elementer. I samme proces ses også op-

1 Nyrop 1893; Thalbitzer og Toussieng 1895; Rasmussen 1995.

2 Juul 2011; Juul 2015.

3 Ibid.

rettelse – og nedlæggelse – af de forskellige institutioner, uddannelsen har været forankret i. Nedenfor følger et sammenfattende overblik, der danner baggrund for artiklens struktur.

Selvom der inden 1950'erne længe havde eksisteret forskellige kurser for erhvervslærere, blev den første mere formelle uddannelse til lærer på teknisk skole introduceret med *Pædagogisk Grundkursus (PG)*, som først var forankret ved Statens Tekniske Lærerkursus (STL). En *forenklet model af PG* blev implementeret omkring 1975 og efterfølgende erstattet af *Pædagogikum* fra 1982. Begge disse uddannelser var forankrede ved Statens Erhvervspædagogiske Læreruddannelse (SEL). Samtidig med oprettelsen af Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse (DEL) kom der en revideret model af *Pædagogikum* i 1996, der beskrives som en vekseluddannelse. Med implementeringen af en diplomuddannelse som læreruddannelse fra 2010 i regi af professionshøjskoler afspejler sig nu de principper for samspil mellem teori og praksis, der karakteriserer diplomuddannelser generelt.

Afsættet i det øgede omfang og niveau af den krævede uddannelse danner baggrund for at kunne tale om, at erhvervet som erhvervslærer over tid har udviklet sig hen mod en profession.⁴ Med indførelsen af diplomuddannelsen til erhvervslærer og de øgede krav, denne repræsenterer, hvad angår teori og omfang, ændres tillige rammerne for udvikling af en professionel identitet og elementer af en professionsidentitet, hvilket er andre aspekter af at kunne tale om en profession, som dog ikke tematiseres i artiklen.⁵ Vi beskæftiger os med faserne i denne gradvise udvikling samt med de institutionelle og strukturelle forandringer, der har karakteriseret læreruddannelsen for erhvervslærere frem til i dag. Vi har valgt at fokusere på strukturer og rammer for de formelle uddannelser til erhvervslærer. Den institutionelle forankring ændrer sig som nævnt fra Statens Tekniske Lærerkursus over Statens Erhvervspædagogiske Læreruddannelse, videre til Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse for i dag at være under professionshøjskolerne. Erhvervslæreruddannelsens strukturer udvikler sig også gennem de forskellige modeller, som over tid fremkommer, ligesom forholdet mellem den formelle uddannelse og praktisk undervisning på erhvervsskoler ændres. I artiklen belyser vi, hvordan denne udvikling er forløbet fra 1960'erne, frem til uddannelsen i 2010 bliver en pædagogisk diplomuddannelse. Udviklingen er kendetegnet ved forskellige krav, hvad angår lærernes teoretiske uddannelse, samt forskelle i forhold til samspillet mellem de teoretiske og de praktiske sider af uddannelsen. Dette afspejler forskellige krav til viden og kunnen, hvilket vi uddyber nedenfor.

4 Der kan være begrebslige diskussioner af, om man snarere burde anvende betegnelsen semi-profession f.eks. med henvisning til uddannelsens varighed og teoretiske niveau (Hjort 2005). Den teoretiske skelnen mellem professioner og semi-professioner repræsenterer et selvstændigt område, som vi ikke kommer nærmere ind på.

5 Duch 2016b.

Litteratur om erhvervslæreruddannelse

Litteraturen, der behandler erhvervslærernes uddannelser historisk og i en dansk kontekst, er overskuelig. Publikationer fra Dansk Teknisk Lærerforbund og Statens Erhvervspædagogiske Læreruddannelse rummer relativt nutidige historiske gennemgange med fokus på institutionel udvikling og forholdet til de faglige organisationer.⁶ Nyrop har i sine bøger om dansk håndværkerundervisnings historie beskæftiget sig med temaet i perioden frem til 1900-tallet og starten herpå, mens Thalbitzer og Toussieng har behandlet læreruddannelse i *Den Tekniske Undervisning og den dermed i Forbindelse staaende kunstneriske Undervisning i Sverige, Norge og Danmark*.⁷ Der er tillige en række andre mindre publikationer, der beskæftiger sig med emnet, primært i form af behandling af særlige temaer eller perioder, f.eks. Grünbaum i en artikel i tidsskriftet *Uddannelse*: ”Statens Erhvervspædagogiske læreruddannelse under forandring” og Marckmann i samme tidsskrift i artiklen ”Statens erhvervspædagogiske læreruddannelse. Institutionens virksomhed og perspektiver”.⁸

Emnet er også behandlet i nyere forskning. Koudahl finder en sammenhæng mellem udvikling af erhvervsskoler og læreruddannelser, mens Juul beskriver den historiske udvikling af erhvervslæreruddannelse.⁹ Andre forskere tematiserer erhvervslæreruddannelse, erhvervslæreres uddannelsesbaggrunde, erhvervslæreres betydning og deres vilkår for pædagogisk arbejde på erhvervsskoler, hvor de finder en række udfordringer for denne gruppe lærere.¹⁰ I forhold til den seneste erhvervslæreruddannelse er der blevet forsket i beslutningsprocessen for denne, ligesom der er gennemført empiriske analyser af uddannelsens betydning for læreres pædagogik, udvikling af professionel identitet samt betydningen af eksamen i uddannelsen; endvidere er der foretaget evalueringer af uddannelsen.¹¹ Generelt er der en begrænset europæisk forskning på området.¹² Den danske forskning viser, at hvis man vil foretage en fuldstændig analyse af læreruddannelser på erhvervsuddannelsesområdet, må disse forstås i lyset af den politiske holdning til erhvervsuddannelser, samspillet med internationale uddannelsespolitiske tendenser, partsstyret på området, de løbende reformer af erhvervsuddannelserne og ændringer af pædagogiske tilgange.¹³

Artiklen bidrager til at belyse emnet ud fra den afgrænsede vinkel, at vi behandler erhvervslærernes uddannelse med fokus på netop selve uddannelsens udvikling, og hvorledes teoretiske og praktiske elementer indgår og rammesættes, vel vidende at mange flere aspekter har relevans og betydning. Vi belyser med

6 Daugaard og Magnussen 1994; Dansk teknisk Lærerforbund 2007.

7 Nyrop 1893 og 1914; Thalbitzer og Toussieng 1895.

8 Marckmann 1971; Grünbaum 1991.

9 Koudahl 2004; Juul 2011; 2015.

10 F.eks. Hersom 2012; Jensen 2012; Lippke 2013.

11 EVA 2015; Duch og Andreasen 2015; Duch 2016a; 2016b; Duch & Rasmussen 2016.

12 Misra 2011.

13 Daugaard og Magnussen 1994; Juul 2004; 2006; Jørgensen 2016.

inddragelse af begreber fra professionsteori uddannelsens forskellige faser, hvad angår indhold og struktur, samt hvad angår forholdet mellem erhvervslæreruddannelse og praktisk oplæring på erhvervsskoler. *Forskningsmetodisk* gøres dette med inddragelse af teori om professionsbegrebet og med afsæt i *primære* kilder som love og bekendtgørelser, betænkninger, studieordninger samt arkivalier fra Rigsarkivet. Der inddrages tillige sekundær litteratur til understøttelse af de primære kilder.

Professionsbegrebet

I teoretiske og sociologisk betonedede analyser af professioner skelnes typisk mellem funktionalistiske og neo-weberianske tilgange, der henholdsvis bekræfter eller kritisk betoner erhvervenes samfundsmæssige rolle, funktionen, behovet for uddannelser og erhvervenes udvikling.¹⁴ Begge tilgange er relevante i relation til belysning af udvikling af uddannelsen og senere erhvervet som lærer på erhvervsskolerne, men artiklens fokus er dog primært selve uddannelsen.

Der er tradition for at betragte institutionaliseringen af en særlig uddannelse som central i forståelsen af en professions udvikling, ligesom det anses for en selvfølge, at uddannelse både kvalificerer og socialiserer til et arbejde.¹⁵ Ligeledes anses en videregående uddannelse som central og som en forudsætning for den professionelles udøvelse af skøn og for professionens autonomi.¹⁶ Som Smeby beskriver, er der imidlertid forskel på, hvorledes statsmagten i forskellige lande indvirker på udvikling af en professions uddannelse. Vi pointerer derfor, at statens rolle i Danmark fremgår af den statslige institutionalisering af erhvervsuddannelser generelt, hvilket er baggrunden og forudsætningen for erhvervslæreruddannelsens udvikling.¹⁷ En profession kan tillige forstås ud fra et institutionelt perspektiv, der bl.a. kan komme til udtryk i form af monopol på at varetage en bestemt funktion på baggrund af en certificerende uddannelse.¹⁸ Ligeledes kan en profession forstås ud fra et performativt aspekt, der knytter sig bl.a. til systematisk anvendelse af viden.¹⁹

Generelt er der såvel forskningsmæssig fokus på, samt teoretisk betonedede diskussioner af spørgsmålet om, hvorledes en *teoretisk* (lærer)uddannelse kvalificerer til *praktisk* arbejde i et erhverv.²⁰ Dette afspejler sig ikke mindst inden for professionsuddannelsesområdet. Der er inden for denne type uddannelser tradition for, at disse også omfatter oplæring i praksis med henblik på den mere praktiske side af erhvervet. Diskussionen omhandler, hvorledes forholdet mellem praktisk

14 Staugaard 2017.

15 Smeby 2008.

16 Abbott 1988; Freidson 2001.

17 Smeby 2008.

18 Molander og Terum 2008.

19 Ibid.

20 Smeby 2008; Schön 2013.

oplæring og teoretisk uddannelse bør være, og herunder også om det teoretiske kan få for stor vægt, således at der bliver tale om en unødvendig akademisering.²¹ Denne kritiske anvendelse af begrebet akademisering knytter sig f.eks. til udviklingen på professionshøjskolerne, hvor nogle vil mene, at der er gået inflation i eksamensbeviser og teoretisk viden, mens der lægges mindre vægt på viden og færdigheder erhvervet gennem praktisk erfaring.²²

Samspejlet mellem teori og praksis er således centrale temaer. Hjort beskæftiger sig i sine analyser af professionerne og deres uddannelser blandt andet med dette, og med hvordan det kommer til udtryk i en videnskabsdiskurs, der både vedrører teori og praksis.²³ Hun karakteriserer arbejdet inden for professionerne som baseret bl.a. på ”viden” og ”kunnen”.²⁴ Det professionelle arbejde, beskriver hun, er baseret på ”en særlig videnskabelig funderet og specialiseret teoretisk viden” og kunnen, og det ”indebærer en særlig ekspertise i praktisk håndtering af komplicerede, flertydige og permanent foranderlige situationer.”²⁵

Dale beskæftiger sig også med viden i relation til pædagogisk professionalitet. Han skelner mellem tre niveauer i den professionelle handling: Praktisk handling, refleksion over og planlægning af denne samt teoretisk refleksion og konstruktion (henholdsvis niveauerne K1, K2 og K3).²⁶ De tre niveauer forudsætter hver deres særlige kompetencer og korresponderer med Hjorts begreber ’viden’ og ’kunnen’. Dale foretager en vigtig skelnen mellem uddannelsers måde at rammesætte forholdet mellem viden og kunnen. På den ene side står udvikling af kompetencer til refleksion over planlægningen og gennemførelsen af praktisk handling (K2) og udvikling af teoretisk viden i denne forbindelse (K3). På den anden side står også mulighed for udvikling af praktiske pædagogiske kompetencer (K1).

Vi analyserer forholdet mellem den teoretiske uddannelse og praktisk træning, sådan som den har udviklet sig fra 1960’erne. Vi anvender begreberne ’viden’ og ’kunnen’ som primære omdrejningspunkter, men vi forstår det i forhold til, hvorledes der i en uddannelse vægtes viden fra en skolestisk uddannelse, og hvorledes det vægtes i forhold til praktisk træning. Vi konkluderer på den baggrund afslutningsvis på forandringer i forhold til prioritering af viden og kunnen i uddannelsen. Artiklen beskriver først, hvorledes læreruddannelsen har udviklet sig med henblik på uddannelsernes teoretiske side og dermed viden i en teoretisk forstand. Dernæst ser vi på den praktiske anvendelse, det vil sige kunnen. Derved belyses udviklingen mod en profession afspejlet i relation til uddannelseskraft.

21 Smeby 2008.

22 Smeby 2015.

23 Hjort 2002: 94.

24 Hjort 2005: 94

25 Hjort 2005: 96.

26 Dale 1998: 49-77.

Teoretisk viden i den pædagogiske uddannelse til erhvervslærere

I det følgende redegør vi for uddannelserne og de uddannelsesmæssige krav, der har været stillet til erhvervslærere med henblik på formelt at få ret til at bestride erhvervet og udøve professionen. Det vil sige, hvorledes der som nævnt ovenfor er udviklet en form for monopol i forhold til at bestride erhvervet. Uddannelsens tidlige omfang og teoretiske elementer øges over tid, *men* dette er særlig markant med implementeringen af diplomuddannelsen, der også repræsenterer et væsentligt brud, hvad angår forholdet mellem teori og praksis i uddannelsen. De forskellige modeller for organisering af uddannelsen beskrives med henblik på disse ændringer, hvor vekseluddannelse som det dominerende princip er pointeret eksplicit fra 1990'erne, men dette fraviges ved implementeringen af diplomuddannelsen.

Pædagogisk grundkursus

I 1956 vedtages en ny lærlingelov, og efterfølgende oprettes en pædagogisk uddannelse for de tekniske skolars lærere, forankret ved Statens Tekniske Lærerkursus (STL).²⁷ Frem til da havde Statens Tekniske Lærerkurser dog allerede udbudt pædagogiske kurser, og pædagogiske og psykologiske elementer indtog en stor plads i disse kurser, hvortil også var knyttet en praksisdel.²⁸

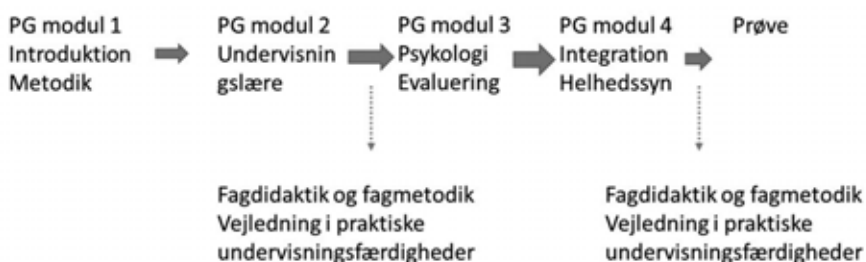
I 1960'erne var det en del af pædagogisk praksis på lærerkurser, at der ikke anvendtes lærebøger, men at deltagerne tog referater fra undervisningen, som man så senere bearbejdede i fællesskab. Af billedet fremgår, hvorledes man samledes for at gennemgå sådanne referater. (Kilde: Tilsynet med den tekniske undervisning 1964, s. 27).

27 Grünbaum 2007: 16.

28 Tilsynet med den tekniske undervisning 1964.

Det nye Pædagogiske Grundkursus var på 14 uger og forkortedes PG.²⁹ PG kunne enten tages som et sammenhængende forløb eller som ugekurser over en år-række. PG bestod af en første del med fire ugers undervisning, en anden del med fire ugers praktik på f.eks. en teknisk skole og en tredje del med seks ugers undervisning. Af et cirkulære om ansættelse fremgår, at lærere ved tekniske skoler kun kunne fastansættes, når de havde ”gennemgået en af undervisningsministeriet godkendt pædagogisk uddannelse”.³⁰

Figur 1: PG fra 1975.

Figur 1 viser, hvorledes det pædagogiske grundkursus (PG) var organiseret i 1975-1976 ifølge kursusplanerne, som indeholder det samlede kursusudbud i den pågældende periode. Pædagogisk Grundkursus blev indledt med en introduktion, modul 1, hvis faglige indhold var metodik. Derefter fulgte modul 2, som indeholdt undervisningslære. Inden det næste modul skulle der på erhvervsskolen undervises i fagdidaktik og fagmetodik samt i praktiske undervisningsfærdigheder. Derefter fulgte modulerne 3 og 4 med henholdsvis psykologi og evaluering samt integration af forskellige vinkler og et helhedssyn på undervisning. Derefter var der igen et forløb på erhvervsskolen og så den afsluttende prøve. (Kilde: SEL Kursusplan 1975-76).

Om forudsætningen for ansættelse på en erhvervsskole skriver Undervisningsministeriet i 1974, at ”laveste, faglige niveau er lærere med svendebrev kombineret med en flerårig erhvervsmæssig erfaring.”³¹ Der findes ingen statistik på området, men ”det er dog en generel opfattelse i direktoratet for erhvervsuddannelser, at et betydeligt antal lærere har gennemgået en supplerende teoretisk eller praktisk uddannelse ud over svendebrevet.”³²

29 Ibid. 1964; Tilsynet med den Tekniske Undervisning 1963a.

30 Undervisningsministeriet 1968.

31 Undervisningsministeriet 1974: 165.

32 Undervisningsministeriet 1974: 165.

Der er flere pointer i forhold til erhvervslæreres uddannelse på dette tidspunkt. For det første er den pædagogiske læreruddannelse samlet set på 14 uger, hvoraf 10 uger foregår på en uddannelsesinstitution, og pædagogik på kurser er i en del af perioden inspireret af en 'industriel' tilgang til pædagogik.³³ For det andet bygger de ministerielle udtalelser om erhvervslærernes samlede uddannelsesniveau på antagelser om, at disse har uddannelse ud over uddannelsen som faglært. Det ser på den baggrund ud til, at man ikke gik meget op i læreres samlede uddannelsesniveau, ligesom erhvervslæreropgaven må være antaget at bygge på en relativ enkel tilgang til udviklingen af pædagogiske kompetencer, som noget, der kunne trænes på kurser. Dette ændredes i den følgende periode, hvor Wilhelm Marckmann, som havde erfaring med psykologisk orienteret forsøgsundervisning, ansattes som rektor, og hvor kravene til erhvervslæreres almene uddannelsesniveau steg på grund af en reform af erhvervsuddannelserne. I 1969 blev Statens Tekniske Lærerkursus nedlagt og erstattet af Statens Erhvervspædagogiske Læreruddannelse (SEL), da man ønskede at *samle* læreruddannelser for handelsskolelærere og lærere ved tekniske skoler under Direktoratet for Erhvervsuddannelser.³⁴ SEL havde til formål at udbyde pædagogiske uddannelser, der lå under direktoratet.³⁵

Lærer og cand.psych. Marckmann var rektor for SEL i perioden 1969-1987.³⁶ Han havde siden 1949 beskæftiget sig med forsøgsundervisning i folkeskolen. Marckmann blev i 1965 inspektør i Undervisningsministeriet og kom fra denne stilling, da han i 1969 blev ansat som rektor for det nyoprettede SEL.³⁷

I 1974 drøftedes en ny model for erhvervslæreruddannelserne i SEL's uddannelsesråd og i lærer- og lederorganisationer.³⁸ Ændringerne var, at PG fremover skulle bestå af én model for alle og tages over to år, hvor den tidligere kunne tages som enkelte kurser og uden en bestemt form for praktik. I den nye struktur lå modulerne 1, 2, 3 og 4 på faste tidspunkter i skoleåret, og den praktiske del på erhvervsskolen lå mellem modul 2 og 3 og efter modul 4 (figur 1).

I samme periode skærpede Undervisningsministeriet kravene til lærere, der skulle undervise inden for de tekniske områder, idet de fra 1977 skulle have 1) almene fag på niveau svarende til HF i to af fagene dansk, matematik/naturfag og fremmedsprog, 2) en relevant faglig uddannelse efterfulgt af videreuddannelse, 3) fem års erhvervs erfaring samt 4) en almen pædagogisk uddannelse.³⁹

33 Daugaard og Magnussen 1994.

34 Dansk Teknisk Lærerforbund 2007: 9; Daugaard og Magnussen 1994: 30.

35 Undervisningsministeriet 1970.

36 Marckmann 1999.

37 Rasmussen 1969: 39.

38 SEL 1975.

39 Grünbaum 1994.

Denne skærpelse kan ses i forlængelse af en reform af erhvervsuddannelserne, hvor det almene i uddannelserne blev opprioriteret.⁴⁰ Den almene viden, erhvervsskoleelever skulle have ifølge denne reform, får derved indirekte betydning for erhvervslæreruddannelsen.⁴¹ I forhold til tidligere sker der således en skærpelse af kravene til erhvervslærernes uddannelse, og det er en pointe, at skærpelsen ligger på andre områder end den pædagogiske uddannelse. Den relaterer sig til udviklingen af erhvervsuddannelserne som ungdomsuddannelser og i den forstand til den statslige styring af den skolemæssige del af erhvervsuddannelserne. For erhvervslæreruddannelsen får det som konsekvens, at det uddannelsesmæssige krav samlet set øges.

Pædagogikum 1982-2010

Den følgende model for erhvervslæreruddannelsen etableres i 1982 (figur 2). Baggrunden for ændringen kan bl.a. findes i Danmarks Tekniske Lærerforbunds (DTL) ønsker om ændrede arbejdsvilkår i forbindelse med erhvervslæreruddannelse, ønsker om bedre retssikkerhed for erhvervslærerne ved eksamen og en forbedring af uddannelsen, hvad der frem til 1982 skabte en stor uenighed mellem DTL og direktoratet, hvorunder SEL hørte.⁴² Sådanne diskussioner knytter sig til det organisatoriske aspekt af en profession, der omhandler det at have en organisering, som muliggør kollektiv ageren.⁴³ Hvor den foregående ændring af erhvervslæreruddannelserne var forbundet med ændring af erhvervsuddannelserne, knyttedes ændringen i 1982 til en fagpolitisk diskussion. I bekendtgørelsen fra 1982 omtales den pædagogiske uddannelse som pædagogikum.⁴⁴ Pædagogikum for lærere ved tekniske skoler bestod fra 1982 af et kursus i teoretisk pædagogik på 400 timer med pædagogik, psykologi og undervisningslære, og det blev afsluttet med en mundtlig prøve. Erhvervslærernes faglige forudsætninger var tekniske fag, der ifølge direktoratet blev betragtet som undervisningsfag. Hvert modul varede tre uger, og det samlet pædagogikum blev taget over to år.⁴⁵ Typisk var vejledning i praktiske færdigheder integreret i forløbet, hvor det i modellen fra 1975 var trukket ud som en aktivitet på erhvervsskolen, hvilket vi vender tilbage til nedenfor.

40 Koudahl 2004.

41 Olesen 2007: 14.

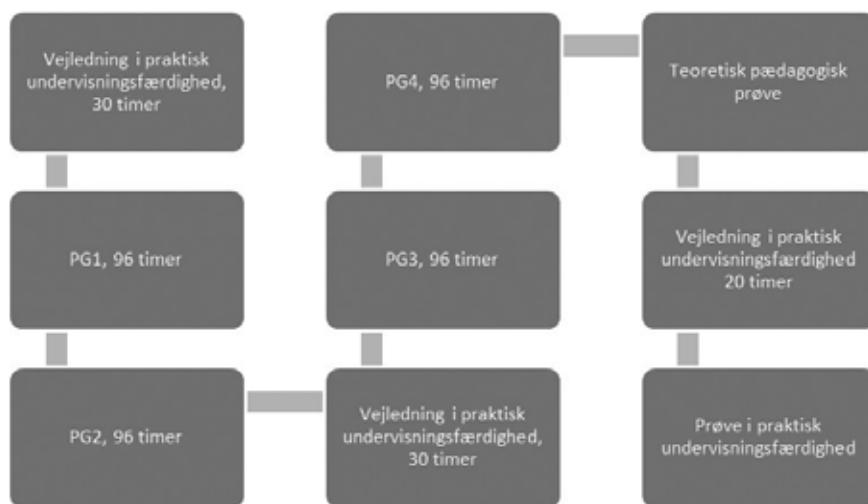
42 Daugaard og Magnussen 1994: 56.

43 Molander og Terum 2008.

44 Undervisningsministeriet 1982; SEL 1984.

45 SEL 1984.

Figur 2: Pædagogikum fra 1982

Figur 2 viser, hvorledes pædagogikum var struktureret fra 1982 ifølge kursuskataloget i 1984. Der indledtes med 30 timers vejledning på en teknisk skole. Derefter fulgte to kursusforløb, PG1 og PG2 på hver 96 timer. Læreren havde sin egen undervisning mellem kurserne, og der var efterfølgende igen et vejledningsforløb på 30 timer. Så fulgte igen to kursusforløb, PG3 og PG4, inden afleveringen af den skriftlige opgave, som dannede baggrund for en prøve i teoretisk pædagogik. Inden den praktiske prøve var der igen et forløb med praktisk vejledning på erhvervsskolen. (Kilde: SEL Kurser 1984 s. 15).

I 1990 etablerer SEL en forsøgsordning, som er begrundet i ønsker fra forskellige sider om bedre sammenhæng mellem den teoretiske og praktiske del, en pointering af teoris betydning for pædagogik og en pointering af erhvervspædagogik.⁴⁶ Man kan se en sproglig ændring, hvor en gymnasial terminologi anvendes, idet erhvervslærerne betegnes som 'kandidater'.⁴⁷ Implicit skriver man således den pædagogiske uddannelse for erhvervsskoler ind i en relation til det gymnasiale pædagogikum, som har en lang tradition for pædagogikum som adgang til funktionen som lærer, og hvor det teoretiske uddannelsesniveau er en kandidatuddannelse inden pædagogikum.⁴⁸ Begrebet pædagogikum er anvendt om uddannelsen for gymnasielærere siden 1883.⁴⁹ Pædagogikum forstås som "et

46 Undervisningsministeriet 1990; Grünbaum 1991.

47 Undervisningsministeriet 1990.

48 Haue 2005.

49 Haue 2005.

kompleks af uddannelser” med en praktisk del på gymnasiale uddannelser, kurser i almen didaktik og fagdidaktik.⁵⁰ Pædagogikum har en tradition tilbage fra 1800-tallet, hvor de tre elementer i uddannelsen er fastholdt gennem ændringer i 1963, 1982, 1990 og 2002.⁵¹ Hvorfor denne begrebslige ændring finder sted, fremgår ikke af vores kilder, men den kan anses for at være en politisk konstruktion i den forstand, at den fremgår af bekendtgørelser, og i den forstand er det et akademiserende aspekt af professionen.⁵² En mulig fortolkning af betydningen heraf er, at der signaleres en ligeværdighed mellem uddannelse til gymnasielærere og til erhvervslærere. Det kan forstås som en professionsbestræbelse.⁵³ Det kan også fortolkes som en nærliggende praktisk løsning på erhvervslæreruddannelse til de voksende erhvervsgymnasiale uddannelser, som ofte institutionelt på dette tidspunkt er placeret på erhvervsskoler. Det er sådan, at det nuværende hhx historisk har ligget på handelsskoler og det nuværende htx på tekniske skoler. Denne nye og voksende gruppe af lærere skulle også have en pædagogisk uddannelse.

I den følgende bekendtgørelse fra 1996 anvendes begrebet ’deltager’, mens man i diplomuddannelsen fra 2010 anvender begreber som ’voksne’ og ’uddannede’, og i studieordningen tales om ’lærer’ og ’studerende’.⁵⁴ Sådanne sproglige ændringer kan ses som udtryk for det uddannelsesniveau, der tillægges de professionelle. Forsøgsordningen munder ud i en ny bekendtgørelse for pædagogikum i 1996, hvor begrebet pædagogikum fastholdes.⁵⁵

Pædagogikum forløber fra dette tidspunkt normalt over tre semestre. Den teoretiske del varer 14 uger og den praktiske del fire uger. Af studieordningen fra 2006 fremgår, at der er 518 timers teori, og heraf er 266 timer selvstudium, dvs. mere end halvdelen af det teoretiske kursus.⁵⁶ Dette er en væsentlig ændring i forhold til kurser på STL, hvor det meste foregik på internatkurserne, og hvor man ikke anvendte lærebøger, men de studerende skrev referater fra undervisningen, som man så i fællesskab bearbejdede.⁵⁷ Først senere er noteret en grundbog i kursuskataloget.⁵⁸ Hjemmearbejdet vokser således over tid, og arbejdet fremgår eksplicit af modellen fra studieordningen i 2006 under begrebet ’selvstudium’.⁵⁹ Med diplomniveauet fra 2010, jf. nedenfor, er den tilbudte undervisningstid, hvor der ikke længere er mødepligt, omkring 180 timer på et årsværk på 60 ECTS point, hvortil kommer vejledning i forbindelse med eksamensopgaver. Ved at tildele læsning og selvstændigt arbejde mere tid i uddannelsesforløbet

50 Kjeldsen 1972: 161.

51 Appel 1997; Damberg 2008.

52 Molander og Terum 2008.

53 Hjort 2005.

54 Uddannelses- og Forskningsministeriet 2015; VIA University College m.fl. 2016.

55 Undervisningsministeriet 1996.

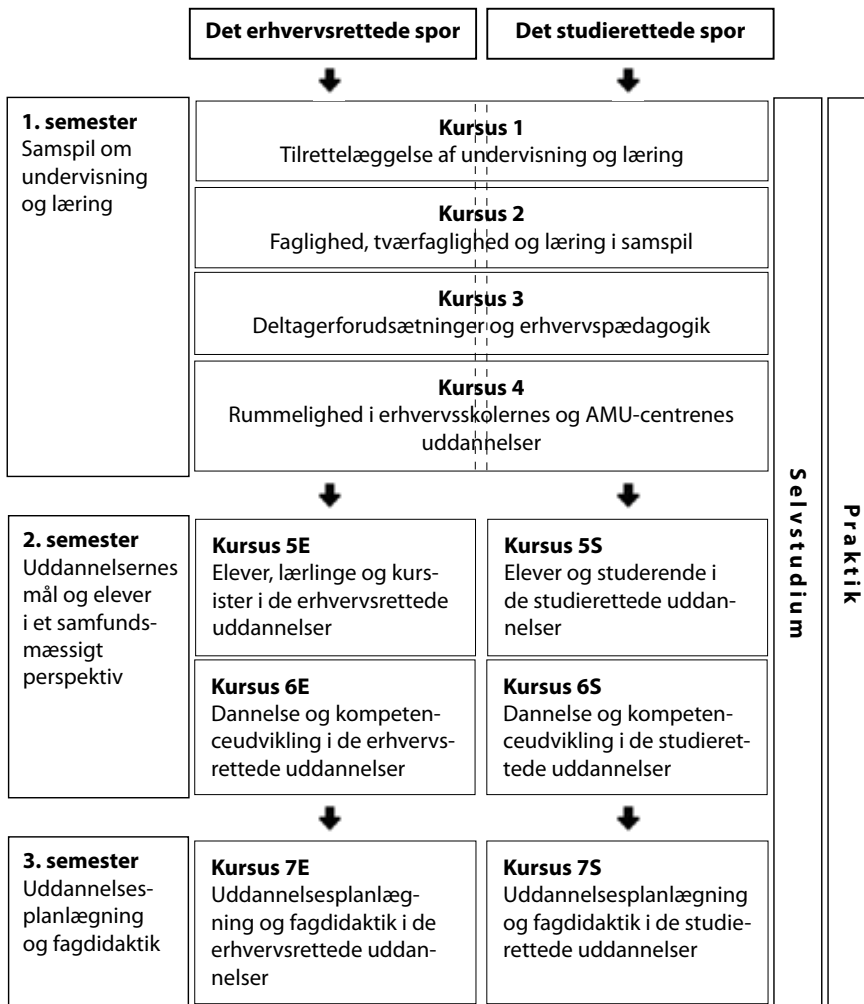
56 DEL 2006.

57 Tilsynet med den tekniske undervisning 1964.

58 SEL 1976.

59 DEL 2006.

Figur 3. Pædagogikum fra 1996, revideret studieordning 2006.

Figur 3 viser, hvorledes DEL i sin studieordning fra 2006 illustrerer forløbet i pædagogikum. Læses figuren fra venstre, kan vi se, at pædagogikum forløber over tre semestre med hver sin tematik. Derefter har pædagogikum to parallelle forløb, hvor det erhvervsrettede forløb er for lærere ved erhvervsuddannelserne (EUD), arbejdsmarkedsuddannelserne (AMU) og kursusafdelinger, mens det studierettede forløb er for lærere ved de erhvervsgymnasiale uddannelser og KVVU. Helt til højre illustreres det, at der sideløbende foregår selvstudier og praktiske forløb på ansættelsesskolen. Praktikken er således ikke så præcist beskrevet, hvad angår placering og omfang, som det tidligere var tilfældet, jf. figur 2 og 3 (Kilde: DEL, 2006).

får læreruddannelsen mere og mere karakter af en videregående uddannelse. Det kan tolkes således, at teoretisk viden tillægges en større betydning.

I 2006 er uddannelsesforløbet for lærere til EUD, AMU og kursusafdelinger det samme som for lærere på de erhvervsgymnasiale uddannelser og KVU (figur 3), men der er to parallelle spor. Med en ændring af det gymnasiale pædagogikum i 2002 skal lærere på de erhvervsgymnasiale uddannelser imidlertid tage det gymnasiale pædagogikum, hvilket kan have en negativ betydning for professionsbestræbelser.

Hvad angår den institutionelle forankring og ramme, skete der ændringer i 1996. SEL blev til den selvejende institution Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse (DEL). Dermed ophører den helt særlige konstruktion, som SEL var.⁶⁰ Peter Grünbaum, som var uddannet som formværktøjsmager og efterfølgende ingeniør, blev rektor for DEL i 1987.⁶¹ Han blev ansat i Direktoratet for Erhvervsuddannelser allerede i 1970 og fungerede 1972-74 som forstander for erhvervsuddannelserne i Grønland. Grünbaum kom således selv med en håndværksmæssig uddannelse og en efterfølgende teknisk videregående uddannelse, men ligesom Marckmann var han tidligere ansat i direktoratet. Sammenfaldende med den seneste institutionelle ændring, som vi nu vil beskrive, sker en ændring af det formelle uddannelsesniveau.

Diplomuddannelse fra 2010

I 2009 bliver DEL en del af professionshøjskolen Metropol, og fra 2010 opstår flere udbydere af erhvervslæreruddannelsen. Der havde siden 2007 været arbejdet med at etablere en ny erhvervslæreruddannelse. Forud for annonceringen af Diplomuddannelse i Erhvervspædagogik (DEP) som den nye erhvervslæreruddannelse fra 2010 lå en længere proces, hvor man efter overvejelser omkring uddannelsens form endte med at vælge en eksisterende diplomuddannelse.⁶² Begrundelser for dette kan bl.a. findes i harmonisering af uddannelser i EU og i professionalisering af lærerne med henblik på øget prestige.⁶³ Erhvervslæreruddannelsen er med diplomuddannelsesniveaulet ikke længere en særskilt uddannelse, men indgår i en gruppe af videreuddannelser med de formelle kendetegn som angivelse af ECTS-point og et niveau i den europæiske kvalifikationsramme.

Diplomuddannelse i Erhvervspædagogik er omfangsmæssig på 60 ECTS-point fordelt på tre obligatoriske moduler, valgmoduler og et afgangspjækt på 15 ECTS-point.⁶⁴ Uddannelsen indikerer med sit niveau en præcisering af kravet til professionen svarende til de øvrige professionsuddannelser på professionshøjskolerne. Således kan man historisk finde et stigende uddannelsesmæssigt krav til

60 Uddannelses- og Forskningsministeriet 1996.

61 Grünbaum 1991.

62 Duch og Rasmussen 2016.

63 Ibid.

64 Uddannelses- og Forskningsministeriet 2015.

pædagogisk uddannelse af erhvervslærere, men for første gang indgår uddannelsen i et uddannelsessystem, hvor andre end erhvervslærere kan tage uddannelsen, og hvor niveauet i forhold til det samlede uddannelsessystem er klart defineret i form af at være på bachelorniveau.

Praktisk kunnen i uddannelsen til erhvervslærer

Hvor det foregående afsnit viser et øget uddannelseskraft til de, der varetager erhvervet som erhvervslærer, illustreres i det følgende, hvorledes forholdet mellem formel uddannelse og praktisk erfaring og vejledning på en erhvervsskole over tid ændres. Udviklingen afspejler sig på dette område i tre faser: Første fase, hvor ansvaret for den praktiske oplæring hovedsagelig ligger hos institutionen, hvor læreruddannelsen er forankret, anden fase, hvor ansvaret søges delt mellem uddannelse og institution, idet man taler om vekselluddannelse, og tredje fase fra 2010, hvor ansvaret ikke længere er præcist adresseret, hvormed håndteringen af koblingen mellem de to dele i højere grad bliver op til den nye erhvervslærer.

Erhvervslæreruddannelse og erhvervsskole med delt ansvar for praktisk træning

Fra 1982 består pædagogikum også af praktisk pædagogikum, erhvervet på en teknisk skole under vejledning af en erhvervslærer. Tidligere var der ikke formuleret krav om, at ansættelsesskolen direkte skulle tage del i uddannelsen, selvom der var krav til vejlederen. Disse krav fremgår f.eks. i det brev, som vejlederen fik i forbindelse med indgåelsen af aftaler om at modtage aspiranter i praktik.⁶⁵

Kurset indeholdt fra 1982 viden om tekniske skoler, tekniske uddannelser og deres elever. Det vil sige, at hvad der tidligere institutionelt set lå i den pædagogiske uddannelse i regi af STL, nu blev flyttet til erhvervsskolen. Ligeledes blev fagdidaktik og metodik placeret på skolen, hvad der også tidligere lå centralt i STL. Den praktiske prøve bestod af gennemførelse af en undervisningslektion og en efterfølgende mundtlig prøve. Med forsøgsordningen fra 1990 blev der introduceret væsentlige ændringer i indholdet og prøveformen for pædagogikum.⁶⁶ Pædagogikum skulle ”gennemføres i et tæt samarbejde mellem Statens Erhvervs-pædagogiske Læreruddannelse og skolerne”, og kandidaten skulle nu have en praktikvejleder.⁶⁷ Indholdet i kursUSDelen blev ændret, og det var indført, at ”kandidaten erhverver sig viden om og færdigheder i kritisk anvendelse af pædagogisk teori”.⁶⁸ Undervisningslære havde fået tilføjet almen didaktik og fagdidaktik, så fagdidaktik er igen et område for den teoretiske uddannelse. Prøven blev gjort mundtlig med udgangspunkt i et afslutningsprojekt, som der blev afsat ti uger til. Det praktiske pædagogikum skulle varetages af skolen, hvor kandidaten skulle trænes i skriftlig formidling, og der skulle være et kursus i praktisk formidling.

65 Tilsynet med den tekniske Undervisning 1963b.

66 Undervisningsministeriet 1990.

67 Ibid.

68 Ibid.

Skolen skulle give nye lærere et introduktionskursus, som tidligere lå hos SEL, og der skulle i det praktiske pædagogikum være vejlednings- og konferencetimer. Den praktiske prøve foregik på baggrund af et notat udarbejdet af kandidaten. Samlet set havde erhvervsskolen fået en større opgave i pædagogikum, så både kunnen og viden tillagdes en stor betydning i uddannelsen.

En vekseluddannelse

I 1996 udstedes en ny bekendtgørelse for pædagogikum, hvor uddannelsen nu beskrives som en 'vekseluddannelse'.⁶⁹ Dette er en yderligere pointering af erhvervsskolens andel i det samlede uddannelsesforløb. Den teoretiske del afsluttedes med et projekt, hvor en rapport dannede baggrund for en mundtlig prøve. I den praktiske del nævnes det ikke længere, at vejlederen skulle have undervisningskompetence i den studerendes fag. Det fagdidaktiske element blev derved nedtonet yderligere, hvilket øgede kravet til de nye lærere om selv at foretage sådanne koblinger.

Formelle krav til praktisk træning forsvinder i erhvervslæreruddannelsen

I bekendtgørelsen for den nuværende uddannelse til erhvervslærer er skolens ansvar for den praktiske del af uddannelsen meget bredt formuleret: "Skolen skal udarbejde en plan for lærergruppens kompetenceudvikling", og der var ikke længere krav om introduktionsforløb eller vejledning.⁷⁰ Derved kan det siges, at skolerne formelt set ikke længere havde et konkret formuleret ansvar for praktisk oplæring i læreres pædagogiske uddannelse, ligesom heller ikke relationen mellem professionshøjskole og erhvervsskole blev adresseret nærmere.⁷¹ Man kan tage dette som et udtryk for, at akademiske krav i form af (teoretisk betonet) viden var steget, mens praktisk kunnen tillagdes mindre betydning. Til dette kan føjes, at selvom *fag*didaktikken nævnes i studieordningen for Diplomuddannelsen i Erhvervspædagogik, var det *almendidaktiske* i uddannelsen det centrale, hvilket peger i samme retning, hvilket til dels kan tolkes som udtryk for samme tendens.⁷²

Læreruddannelse og profession – konklusion

Udviklingen af uddannelsen til erhvervslærer har ændret sig fra Pædagogisk Grundkursus til pædagogikum og videre til en diplomuddannelse. Disse ændringer er karakteriserede ved, at de formelle uddannelseskrav gradvist er øgede, og kravene for at være lærer er steget, hvad angår teoretisk viden. Forhol-

69 Undervisningsministeriet 1996.

70 Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling 2016.

71 Uddannelses- og Forskningsministeriet 2015.

72 Hjort-Madsen og Koudahl 2016; VIA mfl. 2016. – Bekendtgørelsen giver mulighed for at kunne vælge andre diplomuddannelser, men langt den overvejende del af nye lærere vælger Diplomuddannelsen i Erhvervspædagogik.

det mellem det teoretiske på uddannelsen og den praktiske træning på erhvervsskoler illustrerer, hvorledes ansvaret for praktisk 'kunnen' fra uddannelsen først er placeret hos udbyder af uddannelsen, derefter bliver ansvaret delt, for så i 2010 ikke længere at være klart placeret. Ligeledes er kravene til, at erhvervslæreren selv læser og tilegner sig viden, løbende øget. Derved har den enkelte erhvervslærer fået et større ansvar for at kvalificere sig. Der er tale om en akademisering i den forstand, at det teoretiske niveau og dermed krav til viden løbende er øget. På den anden side skal en diplomuddannelse bygge på studerendes erfaringer og derved integreres viden fra praksis. Der opretholdes således et teori-praksis-samspil på uddannelsen, der er et udtryk for en fortsat antagelse om, at både viden og kunnen er centralt.

Anlægges Dales teoretiske tilgang til udviklingen af pædagogisk professionalitet, kan man sige, at rammesætningen af erhvervslæreruddannelsen med implementeringen af diplomuddannelsen har udviklet sig i retning af en betoning af kompetencer på de to sidstnævnte niveauer (K2 og K3). Dette vil sige en betoning af de teoretiske elementer eller med Hjorts udtryk: 'viden'. Kravene på diplomuddannelser – i samspil med lærernes sideløbende ansættelse og undervisning på erhvervsskole – giver dog samtidig udvikling af praktisk pædagogiske kompetencer, selvom det ikke er en del af den formelle uddannelse.

Vi har vist, at uddannelsens udvikling også skal forstås i lyset af organisatoriske betingelser såsom monopol i forhold til at udøve erhvervet, den politisk styrede institutionalisering af erhvervsskoler, som har bidraget til at skabe behovet for en professionalisering af funktionen som lærer, den faglige organisering samt det performative aspekt i form af anvendelse af viden i praksis. Ligeledes har vi vist, hvorledes der kan ses professionsbestræbelser, der kommer til udtryk i form af en ændret terminologi for læreruddannelsen. Vi mener derfor at kunne konkludere, at funktionen som erhvervslærer udvikler sig hen mod at kunne betragtes som en profession, uden dog at påstå, at den har de samme træk som de klassiske professioner så som læge og advokat. Vi har tematiseret nogle uddannelsesmæssige områder, hvor uddannelsen til erhvervslærer og gymnasielærer skriver sig ind i et tættere forhold til hinanden. Dette kunne være et sted at fortsætte diskussionen af spørgsmålene om, hvornår og hvorvidt der kan tales om en egentlig profession.

Summary

The postgraduate teacher training courses for teachers at vocational colleges in Denmark is not a very well researched area in the history of education. In the article, we describe and analyze the development of this specific education in a historical perspective and the role of this education in the development of the profession as teacher at vocational colleges. The development of the postgraduate teacher training courses for teachers at vocational colleges saw its tentative beginning in the early nineteenth century in different kinds of settings and in relation to different vocational areas. Since that time, the education has changed several

times. This development has been initiated and influenced by factors such as intentions of solving problems at vocational colleges, the general development of vocations, improving teacher's pedagogical and didactical skills, developments at the labour market, and attempts to improve the status of teacher's within this area of occupation. In general, the development of the education has been characterized by an increase in the demands to teachers' academic competences. The article is based on different kinds of new as well as older documentation such as study programmes, legislations and archival material from the Danish National Archive.

Henriette Duch, f. 1967, cand.mag. i dansk og samfundsfag fra Aarhus Universitet 1992. Ansat ved VIA University College, Efter- og videreuddannelse fra 2009. Fra 2014 ph.d.-studerende ved Aalborg Universitet, Institut for Læring og Filosofi. De væsentligste publikationer er: "Professionel identitetsudvikling gennem uddannelse til erhvervsskolelærer i en empirisk undersøgelse på en diplomuddannelse" (2016) samt "Ind i rammen: beslutningsprocessen om at omlægge erhvervsskolernes pædagogikum til en diplomuddannelse" (2016) skrevet sammen med Palle Rasmussen.

Karen E. Andreasen, f. 1958, ph.d. og lektor ved Aalborg Universitet, Institut for Læring og Filosofi. Hendes forskningsområder er pædagogik og uddannelse i sociologiske og historiske perspektiver. Af publikationer kan nævnes: K. E. Andreasen & C. Ydesen, "Accountability Practices in the History of Danish Primary: Public Education from the 1660s to the Present" i Education Policy Analysis Archives, vol 22, nr. 120, s. 1-31, og K. E. Andreasen & C. Ydesen, "Transnationale dimensioner i dansk uddannelseshistorie: en historisk analyse" i Uddannelseshistorie, vol. 50, s. 74-88.

Kilde- og litteraturliste

- Abbott, A. (1988). The system of professions: an essay on the division of expert labor. University of Chicago Press, Chicago.
- Appel, J. (1997). Den gode vilje: træk af pædagogikums historie i gymnasieskolen. Uddannelseshistorie, s. 21–52.
- Dale, E. L. (1998 [1989]). *Pædagogik og professionalitet*. Aarhus: Klim.
- Damberg, E. (2008). Om teori-praksis-relationerne i teoretisk pædagogikum. I: Damberg, E., Haue, H., & Syddansk Universitet. *Ung og på vej: festskrift i anledning af 10-året for oprettelsen af Dansk Institut for Gymnasiepædagogik ved Syddansk Universitet*. Odense: Institut for Filosofi, Pædagogik og Religionsstudier, Syddansk Universitet.

- Dansk Teknisk Lærerforbund (2007). *Dansk Teknisk Lærerforbund – i går, i dag og i morgen*. Lærerforbund i 100 år. Dansk Teknisk Lærerforbund.
- Daugaard, L., & Magnussen, L. (1994). *I lære som lærer. - Rids af erhvervslæreruddannelsens historie*. Kbh.: Statens Erhvervspædagogiske Læreruddannelse.
- DEL [Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse] (2006). *Studieordning for pædagogikum*.
- Duch, H. (2016a). Erhvervsskolelærere til eksamen. I: *Cepra-sriben* nr. 21.
- Duch, H. (2016b). Professionel identitetsudvikling gennem uddannelse til erhvervsskolelærer i en empirisk undersøgelse på en diplomuddannelse. I: *NordYrk*, 6(1), s. 14-31.
- Duch, H. og Andreassen, K. E. (2015). Reforming vocational didactics by implementing a new VET teacher education: Tensions and challenges reflected in interviews with vocational college teachers. I: *International Journal for Research in Vocational Education and Training*, 2(3), s. 195-213.
- Duch, H. og Rasmussen, P. (2016). Ind i rammen: beslutningsprocessen om at omlægge erhvervsskolernes pædagogikum til en diplomuddannelse. I: *Praktiske grunde* nr. 1 og 2, s. 37-56.
- EVA [Danmarks Evalueringsinstitut] (2015). Nye krav til de pædagogiske kompetencer. Hentet den 26. september 2016, fra <https://www.eva.dk/projekter/2013/undersogelse-af-loft-af-den-grundlaeggende-paedagogiske-kompetence-til-diplomniveau/download-hovedrapporten/nye-krav-til-de-paedagogiske-kompetencer/view?searchterm=Nye%20krav%20til%20de%20p%C3%A6dagogiske%20kompetencer>.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: the third logic*. Cambridge: Polity, Cambridge.
- Grünbaum, P. (1991). Statens Erhvervspædagogiske læreruddannelse under forandring. I: *Uddannelse*, årg. 24, nr. 7, s. 456-459.
- Grünbaum, P. (1994). Udviklingstendenser inden for de erhvervsfaglige grunduddannelser. I: *Uddannelseshistorie* 1994, s. 111-122.
- Grünbaum, P. (2007). *Erhvervsuddannelsernes lærere i fremtiden*. Hentet 26. april 2017 på http://www.uddannelsesforbundet-kts.dk/downloadfiler/filer/dlfil_1448225819.pdf.
- Haue, H. (2005). Adjunkternes kravlegård – didaktik i pædagogikum. I: Holm-Larsen, S., Wiborg, S., Winther-Jensen, T., & Andersen, P. *Undervisning og læring: almen didaktik og skolen i samfundet*. Vejle: Kroghs Forlag.
- Hersom, H. (2012). *Pædagogiske potentialer, Ph.d.-afhandling*. Roskilde: Forskerskolen i Livslang Læring, Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, Roskilde Universitet.
- Hjort, K. (2002). *Moderniseringen af den offentlige sektor*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Hjort, K. (2005). *Professionaliseringen i den offentlige sektor*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Hjort-Madsen, P. & Koudahl, P. (2016). Den implicite lærer. I: *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* nr. 4 s. 52-62.
- Jensen, A. W. (2012). *Sosu-elevers læring i skole-praktik-samspillet. Ph.d.-afhandling*. Roskilde: Roskilde Universitet.
- Juul, I. (2004). Erhvervsuddannelserne. *Tidsskrift for arbejdsliv*, 6(4), s. 11-24.
- Juul, I. (2006). Kompetencebegrebet anskuet ud fra et erhvervspædagogisk perspektiv. *Cursiv* nr. 1.
- Juul, I. (2011). Leksikon for det 21. århundrede, artikel nr. 5211. Hentet den 4. november 2016 på <http://www.leksikon.org/art.php?n=5211>.
- Juul, I. (2015). Leksikon for det 21. århundrede, artikelnummer 5245. Hentet den 4. november 2016 på <http://www.leksikon.org/art.php?n=5245>
- Jørgensen, C.H. (2016). Reformen af erhvervsuddannelserne – En gang til, forfra og om igen. I: *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* nr. 4, s. 9-18.
- Kjeldsen, P. (1972). Pædagogikum. I: *Uddannelse*, 5(2), s. 160-164.
- Koudahl, P. (2004). *Den gode erhvervsuddannelse? Ph.d.-afhandling*. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Lippke, L. (2013). *En erhvervsskole for alle. Ph.d.-afhandling*. Aalborg: Aalborg Universitet.
- Marckmann, W. (1971). Statens erhvervspædagogiske læreruddannelse. Institutionens virksomhed og perspektiver. I: *Uddannelse* 4, nr. 7/8, s. 436-440.
- Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling (2016). *Bekendtgørelse om erhvervsuddannelser*, BEK nr. 367 (2016).
- Misra, P.K. (2011). VET teachers in Europe: policies, practices and challenges. I: *Journal of Vocational Education & Training*, 63(1), s. 27-45.

- Molander, A., & Terum, L. I. (2008). Professionsstudier - en introduksjon. I: A. Molander & L. I. Terum (red.). *Professionsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nyrop, C. (1893). *Bidrag til dansk Haandværkerundervisnings Historie*. Kbh.: Nielsen og Lydiche.
- Nyrop, C. (1914). *Bidrag til vor Haandværkstands Historie. I Tiden for 1857*. Kbh.: Nielsen og Lydiche.
- Olesen, H.S. (2007). Professionalisering (?) i en opbrudstid. I: *Dansk Teknisk Lærerforbund – i går, i dag og i morgen. Lærerforbund i 100 år*. Kbh.: Dansk Teknisk Lærerforbund.
- Rasmussen, P.H. (1995). *Erhvervsuddannelserne i Danmark*. LEO-serien. Aalborg: Aalborg Universitet.
- Rasmussen, W. (1969). De tekniske skolers historie. I: *Uddannelseshistorie*, 1969.
- Schön, D.A., (2013). *Uddannelse af den reflekterende praktiker: tiltag til en ny udformning af undervisning og læring for professionelle*. Aarhus: Klim.
- SEL [Statens erhvervspædagogiske læreruddannelse] (1975-1976). *Kursusplan 1975-1976*. Rigsarkivet. Arkivskaber: Nationalt Center for Erhvervspædagogik. Arkivserie: Kursusplaner. Løbenummer 96. Indhold 1970-1979.
- SEL [Statens erhvervspædagogiske læreruddannelse] (1980-1984). Kurser 1980-1984. Rigsarkivet. Arkivskaber: Nationalt Center for Erhvervspædagogik. Arkivserie: Kursusplaner.
- Smeby, J.C. (2015). Academic drift in vocational education. I: Smeby, J. C., Sutphen, M. (eds.). *From Vocational to Professional Education*. London: Routledge, s. 7-25.
- Smeby, J. C. (2008). Profesion og utdanning. I: Molander, A., Terum, L.I. (eds.). *Professionsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 87-102.
- Staugaard, H.J. (2017). *Profession. Skulle det nu være noget særligt?* Kbh.: Samfundslitteratur.
- Thalbitzer, V.A. & Toussieng, W. (1895). *Den tekniske Undervisning og den dermed i Forbindelse staaende tekniske Undervisning og den dermed i Forbindelse staaende kunstneriske Undervisning i Sverige, Norge og Danmark: en sammenlignende historisk Oversigt*. Kbh.: Gyldendal.
- Tilsynet med den Tekniske Undervisning (1963a). *Rapport dateret 11.12.1963. Vedr. Pædagogisk ugekursus nr. 2.41 – 635*. Landsarkivet for Sjælland mm. Københavns Tekniske Skole 1963-1985, Lærerkursusudvalg mv. (Kasse nr. 2090).
- Tilsynet med den Tekniske Undervisning (1963b). *Retningslinjer for aspirantvejledere*. Landsarkivet for Sjælland mm. Københavns Tekniske Skole 1963-1985, Lærerkursusudvalg mv. (Kasse nr. 2090).
- Tilsynet med den tekniske undervisning (1964). *Statens tekniske lærerkursus. Uddannelse af lærere til den tekniske undervisning*. Beretning 1958-62. Kbh.: Tilsynet med den tekniske undervisning, København.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet (1996). *Lov om selvejende institutioner for videregående uddannelser*. LOV nr. 311 af 24/04/1996.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet (2015). *Bekendtgørelse om diplomuddannelser*, BEK nr. 835 (2015).
- Undervisningsministeriet (1968). *Cirkulære om ansættelse og aflønning af fastansatte og overenskomstansatte lærere og skoleledere ved tekniske skoler m.v. af 9. marts 1968*.
- Undervisningsministeriet (1970). *Cirkulære om statens erhvervspædagogiske læreruddannelse*.
- Undervisningsministeriet (1974). *Betænkning nr. 706. Læreruddannelse og lærerbehov*. Betænkning afgivet af det af undervisningsministeriet d. 23. maj 1972 nedsatte udvalg.
- Undervisningsministeriet (1982). *Bekendtgørelse om den pædagogiske uddannelse af lærere ved tekniske skoler (Pædagogikum)*. BEK nr. 351 af 28/06/1982.
- Undervisningsministeriet (1990). *Cirkulærebeskrivelse om indhold og om prøver ved pædagogikum for lærere ved tekniske skoler. Forsøgsordning af 1990*. CIS nr. 22025 af 02/01/1990
- Undervisningsministeriet (1996). *Bekendtgørelse om den pædagogiske uddannelse af lærere ved erhvervsskoler (Pædagogikum)*. BEK nr. 677 af 12/07/1996. Offentliggørelsesdato: 23-07-1996.
- VIA University College, University College Syddanmark, Professionshøjskolen Metropol, UC Lillebælt, University College Sjælland og University College Nordjylland (2016). *Studieordning. Diplomuddannelse i Erhvervspædagogik*.